

A KAPITALIZMUS MINT GAZDASÁGTÖRTÉNETI KORSZAK.

MINDEN történeti kutatásnak legkényesebb s egyúttal legvégzetesebb problémája a korszakfelosztás. A korszakképzés sikeressége a társadalmi fejlődés, kialakulás irányvonalainak helyes felismeréséből következik. Honnan indul ki, hová s mivé fejlődik a társadalmi művelődés? az e kérdésekre való megfelelés a korszakcsoportosítás feladataival esik össze. A statikusnak képzelt korszakképek egyfelől, a korszakokon belül egységes folyamatnak felfogott dinamikus változatok másfelől, e kérdések megoldását mintegy jelképesen (tipikusan) ábrázolják. Sohasem szabad azonban megfeledkezünk arról, hogy a korszakok az emberi képzelet teremtvényei s hogy sokkal összetettebb s egyúttal szétfolyóbb a reális történeti élet, semmint erőszakoskodás nélkül korszakokra feldarabolható volna. Erőszakoskodás és önkény bármilyen korszakképzésnél el nem kerülhetők. Jó, ha ezt a körülményt felismerjük s arról soha meg nem feledkezünk, ha nem hatalmasodik el képzeletünkben az az eléggé népszerű naiv misztikus felfogás, amely a gondolkodás mankói gyanánt szereplő szisztematikát realitásnak képzelet s e képzelt realitás mögött transcedentalis erőket sejteni vél. A valóság, a valódi élet ezeket az erőket nem ismeri, azok kizárólag agyunk termékei.

Mi létezett tehát a valóságban, ha a szisztematikus korszak, ha a korszakos fejlődés úgy, mint mi azt sematizáltan képzeljük, ha az egyik korszakból a másikba való átmenet tényleg csak chimaera? A társadalmi művelődés keletkezése, fejlődése, kialakulása, terjedése, szűkülése, csúcsosodása, hanyatlása, mindenesetre létezett és létezik, azonban e folyamatok sokkal komplikáltabbak, minthogysem egyes fázisai egyszerű formulákkal kifejezhetők volnának. A komplikáltság mintegy kettős természetű: a fejlődési folyamat a társadalmi rétegeken belül nem egységes, hanem különböző fokú, erősségű s idejű, s másodsor e folyamat szintén különböző fokú, erősségű és idejű a társadalmi szervezet egyes elemeinél (politika, jog, gazdaság, művészet, vallás stb.), nem is beszélve arról, hogy a „társadalom“ fogalma önmagában is a történelmi realizmus szempontjából képzeleti irrealitás s hogy ha megközelíteni akarjuk a reális életet, nem szabad a társadalomról mint olyanról, hanem csak határozott, reális, önálló s a többtől élesen elhatárolt társadalmakról értekezni. Itt azután a komplikáltságnak egy új forrása, fakad; a fejlődési folyamat minden egyes társadalomban más ütemű, más célú, más eredményű. Még az oly plauzibilisnek tetsző összefoglalások, mint például a jelenkori európai—észak-

amerikai kultúrkör, vagy az ókori klasszikus társadalomcsoport, igen gyakran túlságosan elmosódott és sablonos képzeti képekhez vezetnek.

Az emberi kultúra az emberi szellem teremtése. Mindenkoron az ember felismerni iparkodott mindazt, ami számára fontos, érdekes, hasznos, kellemes, jó s célja gyanánt kitűzte, hogy e felismert fontosságokat, hasznosságokat stb. minél eredményesebben fokozza s így létének megalapozását minél jobban tökéletesbítse. Minden emberi kultúrmozzanat célvetések megvalósítása, illetve e megvalósítás érdekében kifejtett szellemi tevékenység eredménye. A célvetések mindenkoron egyszerre, vagyis egyidőben sokfélék s az egyes részcélok közti viszony minden egyes társadalomnál más és más. A társadalom egyes rétegei sem vesznek egyenlően részt a célvetések fogalmazásában és a megvalósításukra való törekvésekben. E szempontból aktív és passzív rétegeket ismerünk föl, a vezérlők, úttörők, iránytadók rétegeit egyfelől, a vezetettek, gyámoltak, ködvetők rétegeit másfelől. Ami az egyik rétegben fontos életcél, amelyért ha kell, mindent áldoz a réteg tagja, az a másik rétegben Hekuba.

Bizonyos ennél fogva, hogy a társadalomtörténet legelső s szinte kizárólagos jellegű feladata azon szellemi tevékenység felismerése volna, amelyet a társadalomnak vezető tagjai a célvetések megfogalmazásánál s végrehajtásánál kifejtettek s egyúttal azon hatások vizsgálata, amelyeket e célvetések a vezetettek agyában kiváltottak. Igen ám, de ez közvetlenül nem lehetséges, hiszen motivációit úgyszólván sohasem származtatta át utódaira az előd s minden egyes generáció az előbbi generáció célvetése megvalósításán új célvetéseket épített fel. Generációról generációra, szünet nélkül új helyzetek alakultak ki, amelyek a mindenkori célvetések modifikálásához vezettek. A későbbi generáció ezt a modifikálást egyszerű folytatásnak fogja fel s a maga célvetéseit az elődökével azonosoknak tartja (hiszen az emberi józan ész sugallata alapján másképpen nem is gondolkozhattak az emberek, így szokott érvelni minden generáció). A célvetések egymásutánját visszafelé gombolyítja fel és a maga logikájával értelmezi a kortárs: ez minden „pragmatikus“ történetírásnak mintegy tudatalatti alapgondolata.

Ily módon keletkezik a „történelmi korszak“. Jelenkor azon korszak, amelyben az összes általunk ismert és szükségeseknek felismert társadalmi célvetések, a maguk (relatív) tökéletes formáiban valósítottak meg. A múlt ismeri ugyan e célvetéseknek legalább is importáns részét, de azokat még nem képes tökéletesen keresztül vinni. A primitív első megnyilatkozástól a jelenkori tökéletességig különböző fokokban halad a fejlődés, e fokok az őskort a jelenkorral kapcsolják össze és a kutató, egyéni ízlésétől függő számban korszakok képzésének alapjait alkotják. Az a körülmény, hogy aránylag kevés korszak-sémát ismerünk a kutatók nagy tömegéhez viszonyítva, avval magyarázható, hogy igazán önálló kutató elme ritkább, mint a fehér holló s hogy az utánzást ösztön egyike a legerősebb emberi ösztönöknek a tudományos kutatás terén is. Áll ez elsősorban a világtörténelmi (az általános társadalomtörténelmi) kutatásra, míg a kultúra egyes elemei történeténél az önállóságra való törekvés evvel együtt, a korszakképzés változatossága nagyobb.

A részleges társadalomtörténelmi korszakképzés már csak azért is mutat nagyobb változatosságot, mert ez a változatosság egyúttal reakció az általános történelmi korszakoknak nemcsak irrealitásával, de minden részletes történelmi moz-

zanatot elmosó általánosításával szemben. Az úgynevezett korszellem nem egyes korok különleges nagy eszméinek egybefoglalása, hanem a mindenkoron örökké változatlan számban, de változó erősségekben adott eszméknek egyszeri kombinációja. Mert az eszme megszületése megelőzte a történelmi; fejlődés kezdetét és minden, amit ember valaha kigondolt és megvalósítani törekedett, mindenkoron egyformán és örökké él közöttünk a szerves lét örökkévalóságának nagy törvényénél fogva. Az ősvallás még ma is él közöttünk babona és népmonda, az ősjog helyi szokás és gyermekjáték, az ősművészet folklóré, és az őstudomány parasztbölcsesség és kuruzsolás alakjában. Minden későbbben megfogant eszme a korábbiakhoz kapcsolódik és azokkal együtt él tovább. Minden célvetés eredetileg egy igen kicsinykörű társadalmi réteg sajátja; a későbbi fejlődés folyamán terjed a társadalomban, míg végre ugyanakkor, amikor a vezető rétegek már új célvetésekre tértek át, áthatja a társadalom egészét. A vezetett rétegeket mindenkoron a legcsökönyösebb maradiság jellemzi. A régmúlt jellemző célvetései eredeti tisztaságukban virulnak az úgynevezett alsó, vagyis legkevésbé tanult s legkonzervatívabb gondolkozású körökben akkor, amikor egészen más korszellem uralkodik — az irodalmi felfogás szerint.

Így a jelenkor, azaz azon. kor egyfelől, amelynek mi gyermekei vagyunk s amelynek célvetéseit így legközvetlenebbül ismerhetjük meg, másfelől egyszersmind e célvetések jelenlegi egymásutánjában visszatükrözteti azok történeti egymásutánját. Á korszakképzés lehetőségeinek és megbízhatóságának fentírt pesszimiztikus kritikájával szemben itt látok egy utat, amelyen aránylag megfelelő eredményekhez jutnunk-lehet. Igaz, hogy a jelenkor egymássallettsége csak halvány és csonka kétrét adja az egykori egymásutánnak, de utóbbinak így nyert torzképe még mindig hívebben tükrözteti vissza a múlt eszméit és célvetéseit, mint az okozati összefüggések konstruálásából eredt divatos korszakképek.

Szükségesnek tartottam ezen általános szempontok ismertetését előrebocsátani, hogy megindokoljam azt az eljárást, amelynek segélyével a gazdaságtörténeti korszakképzést megkísérelni kívánom. Meggyőződésem az, hogy helytelenül jár el, aki egy hipotetikus gazdasági őskor többé-kevésbé sikerült konstrukciójából kiindulva építi fel a gazdasági haladás etappjainak elméletét. A gazdasági múlt fosszilis maradványait a jelenkorban találok fel azon gazdasági célvetések képében, amelyek elpusztíthatlan életerővel nyilatkoznak meg az uralkodó célvetés mellett. Úgyhogy a hasonlat a fossziliák tekintetében erősen sántít, mert nem találunk kőületek élettelen merevségéhez hasonló, de nagy néprétegek közt elevenen pezsgő eszmemeneteket, nem elmúlt, de jelenkori célvetéseket, amelyek mégis inkább jellemzik azon történeti korokat, amelyekben uralkodó gazdasági eszmék voltak, míg jelenleg a vezetettek köreinek szívós maradiságáról tanúskodnak. Azt, hogy a jelenkori gazdasági célvetések közt melyik az uralkodó, nem lesz nehéz megállapítani: ez a nagytőke, azaz a nagytőkét mozgató, hasznosító uralkodó társadalomgazdasági nép-réteg célvetése. Minden más célvetés, amennyiben az nem egy jövőbeni uralkodásra hivatott eszme koncepció folyamánya, történelmi, azaz a múltból, amikor egykor uralkodó célvetés volt, a jelenbe átszármazó célvetés.¹⁾

¹⁾ Félreértések elkerülése végett figyelmeztetem az olvasót arra, hogy az itt elmondott értékítéletek merőben és kizárólag társadalomgazdaságiak s semmiképp sem vonatkozathatók a

A múltból átszármazó gazdasági célvetések igen különfélék. Ebben visszatükröződik a modern népesség gazdag tagozódása. A (gazdasági értelemben vett) kisemberek legalsóbb rétege, a középsorsú a kapitalisztikusan beidegzeteké, a kistökéséké, az őstermelő közép- és nagybirtokosoké, a nagyvagyonú járadékosoké, a szellemi foglalkozásúaké, mind e rétegek más-más gazdasági célvetést képviselnek. Nem a vagyoni különbségek, habár azok természetesen igen erős befolyást gyakorolnak erre, de a célvetési különbségek, minit életnézeti, a gazdaság végcéljára vonatkozó meggyőződések és hagyományok, eredményezik a rétegezést. Nem minden ilyen célvetés volt valamikor uralkodó, mert van közvetlenül — közgazdasági szempontból — gazdaságellenes gazdasági célvetés is (a *dolce far niente*, mint, gazdasági hagyomány!). A hajdani uralkodó célvetések számban és gazdasági erőben hatalmas és pozitív gazdasági tevékenységet kifejtő néprétegeknél találhatók. Minden népréteg, amely a közgazdasági szervezetnek aktív tagja, vagy a jelenleg, vagy a múltban uralkodó célvetéseket képviseli, még a kóbor cigányok kihalófélben lévő primitív néprétege is. A közgazdasági értelemben vett eltartottak célvetései sohasem voltak uralkodók, de az illető néprétegek változó erőssége igen erősen befolyásolja az egyes gazdaságtörténeti fejlődési mozzanatok korszakképét.

Az összes gazdasági célvetések két extrém typus közt alakulnak ki. Az egyik a legkisebb emberek néprétege, azoké az embereké, akiknek fohásza: „Mindennapi kenyérünket add meg nekünk“, azoké, akiknek célvetése a pusztai *élet* nyomorult biztosításában merül ki. A másik azon célvetés, amely a gazdasági tevékenységet a minden emberi szükséglettel szemben objektívált nyereség biztosításának szolgálatába állítja. E két véget közt találjuk a különböző „hagyományos életmódfenntartási“ célvetéseket, a pseudokapitalista célvetést, amely annyira jellemzi a tipikus francia kis „rentiert“, az evvel nem egészen azonos „bourgeois“-eszményt, az erősen politikai színezetű nagybirtokos célvetést, stb.

A gazdasági célvetések rendszeres sorakoztatására alkalmasnak, kínálkozik azon viszony vizsgálata, amely közöttük és az egyedüli gazdálkodási főcél között fennáll, recte a közvetlenség- foka-, amellyel e főcél megvalósítására törekednek. Ez a gazdasági főcél tudvalevően nem más, mint a létfeartás biztosítása, amelynek legközvetlenebb megvalósítása a mindennapi szükségletek spontán és pillanatnyi kielégítése. Valóban, az a gazdasági célvetés, amely ily közvetlen és ötletszerű kielégítésre törekvésben nyilvánul, mint legprimitívebb, egyúttal a legősibb célvetés is. Napjainkban is léteznek néprétegek, amelyek az ily nyomorúságos célvetéssel-beérik. Jellemzik ezeket a rétegeket a műveltség legalacsonyabb foka egyfelől, vagyontalanság másfelől; s miután műveltség és vagyon történeti .kategóriák, ennél fogva kétségtelen, hogy a társadalmi lét őskorában egykoron e célvetés — *faute de mieux* — volt az uralkodó. Gazdasági szervezkedés és termelési eszközökbe és kereseti alapokba fektetett) vagyon keletkezése a célvetés mélyítéséhez és kifinomodásához vezetnek. A mindennapi spontán és konkrét szükségletek kielégítése helyébe a hagyomá-

társadalom politikai, azaz hatalmi szervezetére. Az, hogy a nagytőkét hasznosító népréteg (nem társadalmi osztály!) az uralkodó gazdasági célvetés alanya és egyedüli alkalmazója, nem mondja! azt, s nem is felelne meg a valóságnak, ha mondaná, — hogy ez a politikailag uralkodó népréteg. A társadalom politikai és gazdasági erői nem azonosak. Aki gazdaságilag hatalmas, az politikailag ideiglenesen vagy véglegesen igen gyenge lehet. Nem akarok erre önként kínálkozó aktuális példát felhozni.

nyos életmód fentartása lép, amelyet gazdasági tapasztalatok alkalmazása és vagyon hasznosítása biztosítanak. Az őstársadalmat jellemző örökös kóborlásokat az állandó letelepülés váltja fel; a végleg elfoglalt és hatalmi eszközökkel biztosított társadalmi terület nagyszámú gazdasági sejtre oszlik, amelynek mindegyike vérségi kapcsolat alapján szervezett embercsoport (család) gazdálkodási szervezetét képviseli. De a vagyon keletkezésével egyidejű a vagyoni különbségeké is. Nemgazdasági jellegű társadalmi folyamatok praevalens vagyonokat praevalens magángazdasági erőket teremtenek meg, mely vagyon-differenciáláshoz természeti és szellemi egyenlőtlenségek járulnak. Keletkezik oly gazdasági célvetés, amelynek foglalatja nem a hagyományos életfentartás, de pusztán vagyonhasznosítás. Persze, e vagyonhasznosításnak *conditio sine qua non*-ja az, hogy benne mintegy bennfoglaltassák a hagyományos életmód biztosítása, vagyis hogy a vagyon hozadékából feltétlenül kielégíthető a hagyományos szükségletek egész köre, de e hozadék egyúttal nagyobb, mint ami a létfentartásra szükséges. A vagyonhasznosítás, mint gazdasági célvetés uralkodóvá lesz akkor, amidőn a társadalmi gazdasági szervezet teljessége e vagyonhasznosítás keresztülvitelére berendezve lesz, uralkodóvá azonban anélkül, hogy a régiebb és primitívebb célvetéseket végleg kiszorítaná. Mi több, a vagyonhasznosítás, mint gazdasági célvetés, eredetileg mintegy csak a hagyományos életmódfentartás kiszélesítését jelenti; az egyes gazdaságok közti különbségek nem kvalitatív, de kvantitatív természetűek. A fejlődés további folyamatában azonban kvalitatív vagyoni különbségek is keletkeznek, kiváltképp akkor, amikor a kereső vagyon összetétele, amely eredetileg kizárólag ingatlan s annak közvetlen tartozéka, az ingatlantól függetlenül hasznosítható ingó vagyonnal bővül.

Az ilyen ingó vagyonhasznosításnak feltétele azonban a társadalomgazdasági szervezet átalakulása, illetve mélyítése állandó és (relatív) nagyarányú forgalom keletkezése által. Megjegyezzük, hogy nem a vagyonhasznosításra való törekvés szülte a forgalmat, vagyis adta a forgalomkeletkezésre ható lökést. A forgalom keletkezését a fentemlített természeti és képességi különbségek eredményezték, mint az oly berendezését, amely e különbségek teremtette egyoldalságok kiegyenlítésére volt hivatva. Ez a kiegyenlítés eredetileg esetről-esetre rendezett spontán forgalmi aktusok segítségével történik. Ez aktusok elszaporodása, a forgalom sűrűsödése a társadalmi együttélés belteljesítésével halad. Minden gazdasági forgalom eredetileg igen változatos, nem csak gazdasági jellegű, társadalmi belső és külső. érintkezésekből fakad. A belterjes forgalom szükségképpen sajátos eszközöket teremt meg magának, amelyek vagy ideiglenesen és alternatív (puszta csereeszközök), vagy véglegesen és kizáróan a forgalmat szolgálják (pénz). A pénz használatának általánosítása és a társadalom pénzalapjainak kibővülése teremti meg azután azt a hasznosítható vagyont, amely külső összetételében határozatlan s a pénz formájában csak mint vagyonérték-jelkép szerepel, amelynek bármikor megvalósítható konkrét vagyonformáját kizárólag a hasznosítás lehetősége határozza meg: a tőke.

A vagyonnak, illetve vagyoni erőnek jószágösszetétel tekintetében határozatlan formája egy új célvetés keletkezésére ad alkalmat. Míg a vagyonhasznosításnak súlypontja eredetileg a vagyonban, illetve annak koncét megjelenésében s összetételében fekszik s a vagyonhasznosítás

mérvét és mikénjét kizárólag maga ez a vagyon határozza meg (például földesúri gazdaság, reáljogú üzlet stb.), addig a tőke hasznosításánál a haszon, pontosabban a haszonmaximum, mint gazdasági célvetés, nyomul előtérbe. A kétféle vagyonhasznosítás így két, egymással diametrálisan ellentétes célvetéssel van képviselve. Ezek az ellentétek félremagyarázhatlanul kidomborodnak akkor, ha például a közép- vagy nagybirtokon való gazdálkodást egy banküzlet gazdaságával, vagy a vagyonos kézműves gazdasági tevékenységét a gyárigazgatóéval hasonlítjuk össze. Mindazon ellentét, amely köztisztelt hagyományok ápolása és radikális újításokra való törekvés, élethivatás gyakorlása és üzletszerű tevékenység, konzervatív megállapodottság és örökké nyugtalan liberalizmus, szövetkezeti altruizmus és szabad verseny létharca, empiria és rationalizmus, sőt végelemzésben kultúra és civilizáció, művészet és technika, philharmónia és gramofon, Goethe és Morgan közt észlelhető, jellemzi egyúttal e két célvetés irányítottságát.

Az összes eddigi felsorolt gazdasági célvetések a jelenkori társadalom egyes rétegeiben feltalálhatók. Legtisztábban és a legvégzetesebb dynamikával érvényesül a tőkehasznosítási célvetés, amelyet mintegy sublimáltan, a közvetlen irányú emberi gazdálkodás minden szervezetétől függetlenül a nagytőke képvisel. Amidőn a jelenkort a forgalom, a pénzgazdaság, a technika, a rationalizmus korának tartjuk, elismerjük, hogy korunk uralkodó gazdasági célvetése a tőkehasznosítás. Ez a megállapítás megindokolja azt, hogy gazdaságtörténeti szempontból a jelenkort a kapitalizmus korának nevezzük s ezt a kapitalizmust, mint az olyan társadalomgazdasági szervezeti állapotot értelmezhetjük, amelyben a vagyonhasznosítási célvetések praevalentiájában uralkodó célvetés gyanánt a tőkehasznosítás emelkedik ki. Jellemzi az uralkodó gazdasági népréteget, hogy noha ez igen csekélyszámú egyénből áll, mégis döntő befolyást gyakorol a közzgazdasága viszonyok egészére. Jellemzi továbbá, hogy a modern állam pénzügyeire gyakorolt befolyása alapján a politikai hatalmat birtokló, uralkodó társadalmi osztályok magatartását igen érzékenyen módifikálja. Jellemzik hogy azt a folyamatot, amelyben a társadalomgazdasági -néprétegek gyökeres átalakulása végbemegy, megindította és folyton gyorsuló mozgásban tartja. A tőkehasznosítás immanens rationalizmusa megérteti velünk, hogy mért lépett a múlt- (a kapitalizmus előtti kor) évszázados, sőt évezredek gazdasági nyugalma, megállapodottsága, maradisága helyébe a modern „gazdasági evolúció“ nyugtalansága mindent minduntalan változtató, a régi hagyományokat, életfelfogásokat, hivatásokat, létalapokat felforgató lüktetése. Ezen átalakító, felforgató tendenciák két ellenhatást váltanak ki. Az egyik az akapitalisztikus vagyonos és politikailag uralkodó rétegekből kiindulván, a tőke gazdasági uralmát kívánja megtörni. A másik a kapitalisztikus szervezetbe olvasztott önálló elemek (munkásproletariátus) elleneséges magatartása képében magát a kapitalizmust veszélyezteti. Csak a jövő fogja megmutatni, hogy melyik tendencia számíthat győzelemre, vagy hogy a harc kompromisszummal fog-e végződni.

Az akapitalisztikus gazdasági célvetések képviselői azonban, minden ellentállási szándékuk kifejezése mellett is, fogcsikorgatva bár, de ellenállhatatlanul, kapitalisztikus koncessziókat kénytelenek tenni. E koncessziókat az uralkodó célvetés rájuk erőszakolja azon uralom segélyével, amelyet az első sor-

ban a piac felett gyakorol. Kifejtettük, hogy a forgalom teremtette meg a pénzt, a pénz pedig a tőkét. Így a kapitalizmus a forgalom egyenes leszármazottja. Az a belterjes kapocs, amely forgalom és tőke közt létezik, abban kulminál, hogy a tőke megszerzi a piac, mint forgalmi intézmény feletti korlátlan uralmat. Megváltozik, recte megfordul a viszony pénz és forgalom közt, amikor a pénz tőkévé lett. Eredetileg a pénz a forgalmat szolgálja, most a piac a tőkét. Ezen legnagyobb modern gazdasági hatalom a piacot mindinkább nagyobbítja, belterjesíti, általánosítja, a maga hasznosítási célvetésére mind alkalmasabbá teszi. E kapitalisztikusan szervezett piac forratagába bevonja az akapitalisztikus gazdaságokat is, amelyek kénytelen-kelletlen, alávetik magukat a piac „törvényeinek“ s így kapitalisztikus elemeket fogadnak be a maguk célvetéseibe. Amidőn a nagybirtok „beruházásokat“ tesz s terményfeldolgozó üzemeket emel, amikor a kézműves-szatócs kereskedelmi könyveket vezet be üzletébe, amikor boldog-boldogtalan a reklám eszközeihez nyúl, hogy termékeit értékesítse, amikor még a kiscgazda is termelési költségeket számít és határidőre spekulál, amikor egy szóval az akapitalisztikus üzemek is belterjesítési átalakításoknak lesznek alávetve, mindez nem más, mint a kapitalista gazdasági célvetéshez való alkalmazkodás. Ebben az általános és korunkat a legpraegnansabban jellemző jelenségben tükröződik vissza legjobban a tőkehasznosítási elvetés uralkodó jellege s fentadott definíciónkat a kapitalizmusról még azzal egészíthetjük ki, hogy ezt az átalakítási kényszert, amely ellenálthatatlan erővel sugárzik ki az uralkodó célvetésből, a definícióba felvesszük, illetve evvel interpretáljuk a kapitalista célvetés uralkodó jellegét.

Az akapitalisztikus gazdasági célvetések (a megélésbiztosítási, a hagyományos életmódot fentartó s az akapitalisztikus vagyonhasznosító célvetés) így a jelenkorban nem jelentkeznek a maguk egykori tiszta s befolyásmentes állapotában, de lényegesen modifikálva és megcsönkítva a kapitalisztikus behatás következtében. Ez egy rendkívül fontos történeti tény s igen solt történész, aki a jelenkori gazdasági gondolkodást, amely még a határozottan akapitalisztikus körökben is kapitalisztikus elemekkel inficiálva van, kritika nélkül átplántálja a múlt korszakokra, nem készakarva bár, de súlyosan vét a történelmi igazság ellen. Idevág az a jelenleg igen népszerű felfogás, amely középkori uralkodóinknak „gazdasági politikáját“ a kapitalizmus szemszögéből ítéli meg. A jelenkor szülötte egyáltalában hajlik azon felfogáshoz, hogy a kapitalisztikus gazdálkodást az egyedül lehetséges és egyedül létező gazdálkodásnak tartja, amely egykoron fejletlenebb volt ugyan, mint most, de amely örök és változatlan gazdasági „törvények“ behatása alatt állt mindenkoron, még akár a népvándorlás korában is. Ez érthető tájékozatlanság a laikusnál: de súlyos és megbocsáthatatlan botlás a társadalom történetével hivatásszerűen foglalkozó tudósnál. Legkönnyebben kerülhetjük el e botlást, ha nem öskori állapotok konstrukciójával kezdjük gazdaságtörténeti tanulmányainkat, de behatóan kutatjuk fel azokat az összefüggéseket, amelyek a jelenkor gazdasági célvetéseinek egymásmellett ti- sége és történeti egymásutátságuk közt léteznek.

Kováts Ferenc.